

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ФАКУЛЬТЕТ соціально-психологічної освіти та управління

КАФЕДРА аналітичної економіки та менеджменту

КОНТЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Поведінкова економіка

(назва навчальної дисципліни)

Освітній ступінь

магістр

(назва ступеня вищої освіти)

Спеціальність

051 Економіка

(шифр і назва)

Освітня програма **№ 928 «Економіка» від 01 листопада 2018 р.**

(назва, дата і № наказу про затвердження ОП)

Статус навчальної дисципліни: **обов'язкова**

(обов'язкова або вибіркова)

Мова навчання:

українська

Дніпро – 2020

Поведінкова економіка // Контент навчальної дисципліни. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. – 8 с.

РОЗРОБНИК:

Паршин Ю.І., професор, доктор економічних наук

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ РАЦІОНАЛЬНОСТІ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ ТА ПОВЕДІНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТОЧКИ ДОТИКУ ТА РОЗХОДЖЕННЯ

Поняття економічної поведінки. Еволюція уявлень про людину в економічних теоріях. Поведінкова економіка як наука про прийняття економічних рішень, реальні економічні стосунки та економічну поведінку. Раціональність, раціональна та ірраціональна поведінка. Відмінності класичної та поведінкової моделей людини в економіці.

Упродовж двох останніх століть науковці намагаються узагальнити і формалізувати основні закономірності в поведінці індивідів. Уперше вчення про людину як самостійну, економічну незалежну особистість, яка є рушійною силою національної економіки, розробив класик англійської політичної економії Адам Сміт. Основні теоретичні положення про «людину економічну» розроблені вченим, були взяті на озброєння представниками класичної школи економічної науки і не втрачають своєї актуальності донині.

Характерною рисою моделі «економічної людини» у наведеній концепції є абсолютизація особистого інтересу та посилення раціоналізму в економічній поведінці. Низкою науковців стверджується, що стандартна соціально-економічна модель вимагає егоїстичної поведінки, виправдовує її і сприяє їй.

Так наприклад, в силу того що права які охороняються ніколи не охоплюють всіх аспектів прийнятих рішень, опортуністична поведінка у всіх поведінкових контрактах і угодах зазвичай приносить витрати, а не вигоди (в довгостроковій перспективі). Натомість ідея честності означає, що люди ведуть чесну ділову гру, а не «крадуть» (хоча злочин часто приносить вигоду раціональному правопорушнику). Потрібно визнати, що ринки мало потребують чесноти, але вони не знищують її. У роботах з економічної психології наводяться приклади, коли в рамках стандартної соціально-економічної моделі припущенням про раціональність протиставлялися міркування про «справедливість». Однак експериментальна економіка приходять до неоднозначних висновків щодо раціональності: прагнучи досягнення виграшу від обміну для себе та інших, люди часто поведуться краще або гірше у порівнянні з прогнозами теорії раціональності. Приклади подібних збігів і розбіжностей з прогнозами дають ключ до розуміння негласних правил або норм, якими можуть керуватися люди, і можуть сприяти висуненню нових теоретичних гіпотез.

На думку В. Сміт одночасно існує 2 види раціонального порядку, кожен з них слугує характеристикою людини як соціальної істоти, і обидва вони важливі для розуміння й систематизації великої кількості фактів соціально-економічного життя людей і результатів лабораторних експериментів, а також для позначення нових напрямків розвитку економічної теорії та відповідних програм емпіричних досліджень.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ КОГНІТИВНИХ ЕВРИСТИК (COGNITIVE HEURISTICS), ЯК МЕХАНІЗМУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЕКОНОМІЧНИМИ СУБ'ЄКТАМИ

Поняття й види когнітивних процесів. Свідомість і контроль дій. Сенсорно-перцептивні процеси. Пам'ять, мислення, мовна діяльність. Поняття комунікації. Когнітивні процеси в прийнятті економічних рішень. Закономірності сприйняття часу та простору. Види ілюзій. Сприйняття руху. Впізнавання та пригадування. Ефекти запам'ятовування. Теорія подвійного кодування. Увага, її види та особливості. Когнітивні обмеження. Обмеження процесів сприйняття. Обмеження процесів пам'яті. Феномени уваги та обмеження процесів мислення.

Економісти звернули увагу на процедурний характер прийняття рішення відносно недавно. У дослідження щодо прийняття рішень евристики прийшли як альтернатива стратегіям теорії ймовірностей, вони є спробою замінити економічну «надлюдину» на істоту, більш наближену до реального індивіда, що не здатний і не готовий проводити розрахунки ймовірностей [Goldstein DG, Gigerenzer G., 2002]. Новий сенс евристик як спрощень, сурогатів процедур оптимізації, а не як необхідного інструменту дослідження соціальної поведінки, виник в 1960-х рр., коли статистичні процедури, зокрема, дисперсійний аналіз став інструментом прикладних досліджень. Термін евристика був введений для відображення різниці між раціональними стратегіями і реальною людською поведінкою. Ідею використання евристик для пояснення прийняття рішень вперше запропонував Нобелівський лауреат Г. Саймон. Надалі його ідеї були розвинені психологами А. Тверські і Д. Канеманом. У психології вважається, що евристики являють собою прості та ефективні правила, вироблені еволюційним шляхом у людини або усталені в суспільній свідомості і нормах. Вони показують, як люди приймають рішення, виносять судження і вирішують проблеми, коли стикаються зі складною ситуацією у відсутності повної інформації. Такі правила добре працюють в більшості випадків, однак призводять до систематичних помилок або когнітивним спотворень. Евристики як механізм стали асоціюватися з когнітивними спотвореннями (cognitive biases) і ірраціональністю [Tversky A., Kahneman D., 1974].

В економічній теорії використання альтернативної, евристичної моделі прийняття рішень характерно для посткейсіанського та інституційного підходів, перший з яких стверджує процедурну раціональність в якості основи для прийняття повсякденних (у тому числі і споживчих) рішень. Другий запозичує досягнення соціальних психологів в області пояснення механізму вибору і застосовує їх для аналізу усталених економічних структур.

Традиційна модель економістів (теорії раціонального вибору) жодним чином не відображає пошук рішення. Вона представляє процес або в статиці (як готову рівновагу, що розпадається на елементи), або у порівняльній статиці (як ланцюжки рівноваг, які проходить система під дією зовнішніх впливів). Але це не дозволяє зрозуміти, яким чином реальна ситуація вибору може бути

перетворена в рівновагу. Після настільки докладного аналізу історії поглядів на розуміння евристичних процесів пояснимо, що ж можна вважати евристикою і як це поняття може бути використане в економічній теорії. Евристики є емпіричними техніками вирішення проблем і навчання. Для цілей дослідження споживчої поведінки застосуємо окремий сенс евристик як процедури вирішення проблеми, за допомогою якої можна в ситуації невизначеності і разового вибору отримати задовільне рішення (прикладна евристика).

Евристичний метод дозволяє прискорити процес пошуку задовільного вирішення проблеми в тому випадку, якщо розширений пошук інформації та ретельне обмірковування не має сенсу. Евристика, в цьому сенсі, - стратегія прийняття рішення, що використовує доступну, однак складно застосовну інформацію в спрощеному, знятому вигляді. Загальним принципом появи власної евристики є метод проб і помилок: люди роблять вибір, якщо він приносить задовільний рівень виграшу, значить евристика закріплюється. У соціальних науках є кілька теорій для пояснення процесів, що відбуваються в мозку людини і призводять до появи евристики. Всі вони пов'язані з виявленням свідомих і несвідомих компонент і описом їх ролі та процесу комбінації. У кожній викладеній нижче теорії виділимо описуваний ними економічний ефект від використання несвідомого у прийнятті рішень.

ТЕМА 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ГІПОТЕЗ: ЧИННИКИ ГРАБІЖНИЦЬКОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ, ОСНОВНІ ПОСТУЛАТИ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

Концепції прийняття рішень в умовах ризику. Концепція очікуваної корисності. Обмеження теорії Неймана-Моргенштерна. Міра неприйняття ризику Ерроу-Пратта. Парадокс Алле. Нетранзитивність переваг в умовах ризику. Теорія перспектив Канемана-Тверські. Основні постулати теорії. Функція цінності в теорії перспектив. Зміна переваг як адаптивний механізм саморегуляції поведінки. Ефекти ризикованого вибору. Ефект достовірності. Ефект ймовірності. Ефект відображення. Нелінійне оцінювання ймовірностей. Уникнення збитків. Неприйняття ризику як стереотип у поведінці інвесторів. Теорія перспектив у діяльності інших суб'єктів ринку. Вибір у ситуації вільного вибору. Вибір у ситуації елімінації варіантів.

Ідея про те, що важливо відрізнити ціну, яка є низькою внаслідок активної конкуренції від ціни, що є низькою в результаті грабіжницького ціноутворення, міцно утвердилася в сучасній економічній літературі. У 1995 році Р. Марк Ісак та В. Сміт представили в періодичному науковому виданні «Journal of Political Economy» результати 11 лабораторних експериментів щодо моделювання грабіжницького ціноутворення (predatory pricing) в умовах лабораторії.

З метою розробки адекватної програми лабораторного експерименту вказаними дослідниками була пророблена ґрунтовна робота відносно пошуку складових елементів моделі грабіжницького ціноутворення, серед яких:

1. Кількість фірм. Практично в кожному науковому джерелі говориться про грабіжницьке ціноутворення зі сторони однієї фірми. в той час як жертвою може стати як одна Салоп (Salop, 1981), так і безліч фірм (Schere, 1980; Крепс і Вілсон, 1982).

2. Видатки фірм. Складається враження, що в літературі відсутня єдність поглядів щодо того, чи повинні грабіжник і його жертва мати різні за величиною видатки. Так, наприклад МакГі (McGee, 1978), стверджує що ні, однак наприклад Шерер (Scherer, 1980) стверджує, что модель грабіжницького ціноутворення передбачає наявність певних переваг у видатках.

3. Фінансова перевага. У багатьох роботах говориться про те, що фірма грабіжник має перевагу в порівнянні з формою жертвою на ринку капіталу, оскільки вона має «deer rocket». Так, Шерер (Scherer, 1980) стверджує що фірма - грабіжник «субсидує свої грабіжницькі операції за рахунок прибутку, що отримує на інших ринках». Салоп (Salop, 1981) характеризує «deer rocket» як випадок, коли «фірма-грабіжник, що давно діє в певній галузі, має перевагу в доступі до фінансових ресурсів».

4. Безповоротні витрати подолання бар'єрів входу і повернення на ринок. Загальною вимогою до умов, що сприяють грабіжницькому ціноутворенню, є ситуація, при якій малі фірми стикаються з бар'єрами входу або повернення на ринок. У зв'язку з цим виникає питання про те, що собою являють ефективні бар'єри входу. У сучасних наукових дискусіях щодо гіпотез про конкурентний ринок активно дискутується, чи може виконати цю роль лише позитивний ефект масштабу.

5. Інформація. У багатьох наукових джерелах не міститься відкритих згадок про доступну фірмам інформацію, хоча в більшості з них неявно припускається, що фірми володіють повною інформацією щодо витрат конкурентів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні нормативні акти:

1. Закон України «Про національну безпеку України». Документ 2469-XIV, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.08.20120, підстава – 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Документ 2464-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 27.12.2019, підстава - 341-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
3. Закон України «Про оплату праці». Документ 108/95-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 27.12.2019, підстава – 341-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.
4. Наказ МФУ «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Документ z0336-13, чинний, поточна редакція – Редакція від 23.07.2019, підстава - z0685-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Закон України № 31-32, ст. 263. Документ 755-IV, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.07.2020.

Підручники:

1. Наумік К.Г. Економічна психологія : навч. посіб. Харківський національний економічний університет. – Харків : ХНЕУ, 2018. 274 с.
2. Методические рекомендации к практическим занятиям по учебной дисциплине «Экономическая психология» для студ. всех спец. всех форм обуч. Харьковский национальный экономический университет. Харьков : ХНЭУ, 2017. 119 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Словник фінансово-правових термінів / [Антипов В.І., Білецька Г.М., Воронова Л.К. та ін.]; За заг. ред. Л.К.Воронової; Нац. акад. держ. податк. служби України. НДІ фін. права. Ірпінь, 2016. 343 с.
2. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. - навч. посіб. / Ходаківська В.П. Беляєва В. В. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 616 с.

Інші джерела:

1. Когнитивист. Когнитивный подход, когнитивные методы и технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cognitivist.ru>.
2. Поведенческая экономика // HR-portal. HR-сообщество и публикации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hr-portal.ru>.
3. Поведенческая экономика: актуальные проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/news/psy-conf-5.htm>

Інтернет-ресурси:

1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Державна науково-технічна бібліотека України URL:
<http://www.gntb.gov.ua/ua/>
3. Ефективна економіка URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php>
4. Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету Львівська політехніка URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/>
5. Словарь научных терминов URL:
<http://msuee.ru/science/Voc%20OND/SLOVAR.htm>
6. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В.Стефаника URL:
<http://www.lsl.lviv.ua/>
7. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Все про бухгалтерський облік URL: <http://www.vobu.com.ua/>
9. Державна фіскальна служба України URL: <http://sfs.gov.ua/>
10. Міністерство фінансів України URL: <http://www.minfin.gov.ua/>